

פנינים

משולחן רבינו

הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל

- פרשת תזריע תשע"ז -

החתם סופר (תשובות או"ח סי' פ"ב ד"ה ומה) דאינו כן, דכאן הנידון על פיקוח נפש, וכל אחד חייב להצילו, והנידון רק היאך ההצלה באיסור הקל יותר].
וכן בכל פיקוח נפש כשיש לפני ב' אפשרויות, או לעשותה על ידי הרבה מלאכות, או לעשותה על ידי מלאכה אחת, אך כדי לעשותה על ידי מלאכה אחת, יצטרך לברר היאך לעשותה כך על ידי טלפון, אמרינן דיעשה מלאכה האחת עם הטלפון.
ואם כן הכא נמי לברר שיוכל מיד לחזור, היינו לברר לו דרך קצרה, ואם כן יהא מותר אף במלאכה דאורייתא להודיעו שיכול לחזור. וצריך עיון אם הדברים נכונים.
[ואף להסלקא דעתך דהפרשת דרכים (דרך החיים דרוש י"ט) דאין לעבור איסור למיעבד הקל הקל, אך הכא זה שאומרים שלא יסע הוא למיעבד הדרך שיסע בחזרה, והוה ליה מכשירי הנסיעה בחזרה, ויש לומר דגם הפרשת דרכים בסלקא דעתך יודה בה].

על ידי רכב או סוס

הנה יש לעיין, מהו בגוונא שצריכים להביא אדם למקום בגלל פיקוח נפש, ויש ב' אפשרויות היאך להביאו, או על ידי רכב, או על ידי סוס, אך ידעין דאם יבוא על ידי סוס, הרוכב יתקרב לפרדס ויתלוש תפוח לאוכלו, מאי נעביד:

א. מי אמרינן דיביאו על ידי סוס, דהרי בסוס הוה פחות חילול שבת, ואם כן אין היתר ברכב, או דילמא נימא דיביאו ברכב, דהרי בסוס יקצרו שלא לצורך, ולדידן הוה לפני עוור.
אך הלפני עוור נמי הותר משום פיקוח נפש. אמנם הכא היה יכול לשלוח ברכב, ולא אדע.

ב. הנה היכא דיש שני מצילים, ואחד יכול להציל על ידי איסור קל, והשני יכול להצילו רק על ידי איסור חמור, חייב להצילו על ידי המציל הראשון. ואם כן אולי נימא דהכי נמי כיון שידענו שהרוכב בסוס יקטוף תפוח, אם כן נמצא שמצד המצילים, הרוכב שיקטוף תפוח חמור טפי, דהרי עובר עבירה שלא בהיתר, ואם כן חייב להביאו על ידי רכב. [אלא אם כן נימא דכיון דעושה זאת לדידיה ואינו מחוייב, שוב לגבי דידן הרוכב בסוס קיל, וצריך תלמוד].

ג. אך לאידך גיסא העירו, דאם נימא כהחתם סופר (וי"ד סי' ע"ג) דהקל הקל תחילה חייב מיתה, מעתה מכיון דהקל הוא לרכוב על סוס, אם כן אם ילך שלא בסוס יש כאן מיתה, ונהי דגם בסוס יש חילול שבת, מכל מקום שלא בסוס אין היתר כלל, ואם כן יש לשלוח בסוס. [ואם אוכל יותר תפוחים מאשר יתרון המלאכות יש לומר דאז יסע ברכב].

והנה קא נגעא בנידון הקודם להודיע לאמבולנס שיחזור היכא דידיעין דירשום ההודעה, וזה חילול שבת, דמכל מקום יטלפנו לו דאכתי הוי הקל הקל.

אמירה לעכו"ם לצורך מילה

הנה אמרינן בגמרא עירובין (ס"ח א') דהא דמילה דוחה שבת היינו דוקא גוף המילה, אמנם אם יודע דלאחר המילה יהא חילול שבת, כגון דנשפכו המים החמים, ויצטרך לחמם מים להתינוק, אסור למול בשבת.

פיקוח נפש בשבת

ובימים השמיני ימול בשר ערלתו (י"ב ג')

הנה ילפינן מהכא בגמרא שבת (קל"ב א') דמילה בזמנה דוחה שבת, דדרשינן 'ובימים' ואפילו בשבת. ואמרינן בגמרא (שם) שרבי אלעזר בן עזריה יליף מהכא בקל וחומר לכל פיקוח נפש שדוחה את השבת, דמה מילה שהיא רק אחת מאיבריו של אדם דוחה את השבת, קל וחומר לפיקוח נפש שדוחה את השבת.

הנה יש לעיין בנמצא במקום שחייב לחלל שבת, דאם לא כן יהרגוהו, כגון בבית הסוהר, או במקום גלות שחייב לעבוד שם בשבת, והנה יכול לברוח משם על ידי חילול שבת, כגון להיכנס למכוננית ולהפעילה ולברוח, מי אמרינן דשרי ליה, דהרי כך יחלל שבת בפחות מלאכות, או דילמא אסור, דהרי אינו מחלל שבת בהבריחה כדי להציל נפשו, אלא רק על מנת להפחית בחילול שבת, וזה לא הותר.

והנה אמרינן בגמרא יומא (פ"ג א') דאם מוכרח לאכול משום פיקוח נפש, ויש לפניו ב' אפשרויות, או לאכול טבל או לאכול תרומה, נחלקו תנאי מהו איסור הקל.

והקשה בפרשת דרכים (דרך החיים דרוש י"ט) דהרי איכא עצה שלא היא לא איסור טבל ולא איסור תרומה, דיפריש תרומה מהטבל ויערבנו בשישים. ותירץ דאסור לבטל איסורים, ואיכא דסברי דהוה איסור מן תורה, ואיסור זה אין לו היתר של פיקוח נפש. ולפי זה הכי נמי בנידון דידן יהא אסור לברוח בחילול שבת, דבזה אין היתר דפיקוח נפש.

אך בחזון איש (דמאי סי' ט"ו ס"ק י') הביא האי קושיא, ותירץ דאירי באופן שלא שייך לבטל ברוב דיהא ניכר. ולכאורה משמע דלית ליה סברת הפרשת דרכים, וטעמא דמילתא דגם זה בכלל היתר פיקוח נפש, דיש כמה אופנים להתיר האכילה. ואם כן לדידיה בנידון דידן יהא מותר. [וגם בפרשת דרכים חזר בו בסוף דבריו].

עובדא באמבולנס

הנה שמעתי עובדא שהזמינו אמבולנס למקום רחוק, ולאחר שיצא האמבולנס הוחלט לשלוח החולה ברכב פרטי מחמת הזריזות, ועכשיו הנידון האם מותר לטלפן שהאמבולנס יחזור, [אע"פ דידיעין דירשמו ההודעה], או דילמא אסור לטלפן, אלא ימתין עד שיגיע האמבולנס ואחר כך יחזירוהו. [ואין בזה פיקוח נפש שהאמבולנס יעדר מהתחנה עוד זמן קצר].

והנה לכאורה אין היתר, דלמנוע מהאמבולנס לנסוע לחינם, אין היתר לעשות מלאכה. [נמצד שיחזור לעוד צרכי פיקוח נפש, הרי בלאו הכי יחזור].

אך העירו דיש להתיר, דהנה אם יש להאמבולנס שתי אפשרויות היאך לחזור, בדרך קצרה או בדרך ארוכה, ודאי חייב לחזור בדרך קצרה כדי למעט המלאכות, אע"פ שחזרתו היא לצורך פיקוח נפש, ואפילו אם בהפרש הזמן בין הארוכה לקצרה אין בו פיקוח נפש.

ואם בשביל לדעת הדרך הקצרה, צריך הנהג או אדם אחר לטלפן כדי לברר על הדרך הקצרה, יש לומר דשרי, דהטלפון הוא לצורך הנסיעה, ונהי דמוסיף מלאכה, אך בדרך הארוכה יהא יותר מלאכות, ואם כן שרי לעשות מלאכה אחת כדי שיהא אפשר להגיע בדרך הקצרה. [וכי תימא דמותר לעשות מלאכות רק כשגוף המלאכה הוה לצורך פיקוח נפש, אך הא אסיק בפרשת דרכים הנ"ל לא כך. וכי תימא דאסור לאדם אחר לטלפן, דאין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חבירך, אך הא כתב

והנה אמרינו בגמרא עירובין (ס"ח א') דההוא ינוקא דאישתפוך חמימיה, ונפירש רש"י, שהיו רוצין למולו, והחמו לו חמין מבערב לצורך המילה, ונשפכו בשבת, וקאמר להו רבא נששילה לאימיה, ואם אמו צריכה שיחממו לה מים, אם כן הרי מותר לומר לנכרי לחמם לה מים, [כדפירש רש"י, דקיימא לן דיוולדת אחר שבעה ימים, אפילו אמרה צריכה אני, אין מחללין עליה את השבת, אבל עושין לה על ידי נכרין], ואגב זה יחמם הנכרי מים גם להתינוק.

והנה דעת הבה"ג (מובא בתוספות המובא לקמן) דלצורך מילה שרינן אמירה לעכו"ם גם באיסור דאורייתא, כגון להביא איזמל של מילה דרך רשות הרבים.

וכתבו תוספות בגיטין (ח' ב' ד"ה אע"ג) דמכאן יש ללמוד דלא כבה"ג, דהרי לדעת הבה"ג מותר לומר לנכרי לחמם מים להתינוק אע"פ שאמיה לא צריכה מים חמין. וכך כתב הר"ן כדברי התוספות. [והא דשרינן לכתוב שטר על ידי נכרי לקנות קרקע, התיירו רק שם ולא במצוה אחרת].

והקשה הגרע"א בעירובין (ס"ח א'), דהנה נחלקו רשב"א ור"ן באופן דמותר לעשות המלאכה, אלא הרבה בשיעורים, האם אסור מן התורה או רק מדרבנן, דעת הר"ן (ביצה י"ז א') דאסור מן התורה, משא"כ דעת הרשב"א (שם) דאסור רק מדרבנן.

ומעתה תיקשי דהר"ן לשיטתו דאסור מן התורה, אם כן מה תועלת יש בהא דמחמם אגב אמו, ממה נפשך, אם סבירא ליה כבה"ג, מותר לחמם על ידי נכרי אף בלא שאמו צריכה, ואם לא סבירא ליה כבה"ג, אף אם אמו צריכה, מכל מקום אכתי הוה איסור דאורייתא, ולא שרינן.

והנה קושיא זו לא קשה על התוספות, [אע"פ דאוקמה להך דצריכה אמו בשמיני ומשום מילה, רק לבה"ג כתבו תוספות דאירי בשביעי והתינוק היה צריך למים לא בשביל מילה, ובוה שרינן משום אמו, ואיירי נמי על ידי נכרין], דהרי תוספות סברי כהרשב"א דרובי בשיעורים אסור רק מדרבנן, כמבואר בדבריהם בתוספות (שם) שכתבו דביום טוב שרי רבוי בשיעורים התיירו חכמים משום שמחת יום טוב, והלכך בלא אמו יש כאן איסור דאורייתא, משא"כ עם אמו אסור רק מדרבנן, ולצורך מילה התיירו, אבל להר"ן תיקשי.

וכתב הגרע"א דאולי יש לומר דעל ידי נכרי, היינו לומר לנכרי דניחום מים לאימיה, והנכרי מעצמו ימלא הקדרה מים, וזה אינו בצווי הישראל.

והנה אשכחן בזה כמה תירוצים:

תירוץ א' - קובץ שיעורים

בקובץ שיעורים (ביצה אות מ"ט) כתב ליישב, דהר"ן סבירא ליה כבה"ג, והא דאסרינן בלא אמו, דהנה בכל אמירה לעכו"ם איכא תרתי איסורין, **חדא**, מצד המלאכה שהנכרי עושה, וחשיבא מדרבנן כאילו הישראל עושהו, ותו, מצד האמירה, דאסור גם עצם הדבר דמזכיר מלאכה, שהרי אסור לומר בשבת גם כשיעשו המלאכה לאחר השבת.

והחילוק בין אגב אימיה או לא, דבלא אגב אימיה, יש בזה שני איסורין, איסור האמירה ואיסור המלאכה, אבל אגב אימיה, דהוה ריבוי בשיעורים, אין בו אלא איסור המלאכה ולא איסור האמירה, דהרי איסור רבוי בשיעורים הוא מצד המלאכה, שנתבשלו מים יותר מצורך היוולדת, משא"כ מצד האמירה עצמה, ליכא בה רבוי בשיעורא כלל, דכשמצוהו להעמיד הקדירה על האש, האמירה מותרת. ומשום הכי מאכילין לו הקל, וצריך לעשות באופן שיתמעט האיסור, משני איסורין לאיסור אחד.

אך האי תירוץ צריך עיון בתרתי, חדא, דהרי בחפצי שמים אין איסור דיבור. תו קשה, דבר"ן הנדפס מחדש (עירובין שם) מבואר דפליג על הבה"ג.

תירוץ ב' - חתם סופר

בחתם סופר (ביצה שם) תירץ קושיית הגרע"א גם כן כהנ"ל דהר"ן סבירא ליה כבה"ג, אלא הא דבעינן אמו היינו למשוי הקל הקל תחילה, שלא יעבור הנכרי על איסור דאורייתא של סקילה, אלא רק על דאורייתא בלא סקילה,

וביאר דנהי דמרבה בשיעורים אסור מדאורייתא, מכל מקום אינו מלאכה גמורה, דאינו דומה למבשל בקדירה בפני עצמו, אלא

הוה כמו חצי שיעור באיכות המלאכה. וצריך עיון, דלבה"ג דמותר לומר לנכרי להביא איזמל דרך רשות הרבים לצורך מילה, נימא ליה לנכרי שלא יעמוד ברשות הרבים, ואז הוה ליה רק שבות, וצריך תלמוד.

והנה גם על החתם סופר יקשה דהר"ן הנדפס מחדש לעירובין כתב דלא סבירא ליה כבה"ג, ואם כן שוב תיקשי, מה מהני אמו.

תירוץ ג' - קהילות יעקב

בקהילות יעקב (ביצה ס"י י"ג) תירץ דלעולם סובר הר"ן דלא כבה"ג, ובמקום צורך מצוה לא התיירו אמירה לעכו"ם, אך בהותרה מודה הר"ן לרשב"א דשרי ריבוי בשיעורים, ולכן ביום טוב מותר לרבות. והשתא נימא דהכי נמי התיירו אמירה לעכו"ם לחולה שאין בה סכנה, הוה הותרה, והלכך יכול להרבות.

אך לפי זה יתחדש דמותר לומר לנכרי שעושה לפיקוח נפש, שיעשה גם יותר אע"פ שאינו לצורך המילה, אלא הוה בלא כל צורך. והוא חידוש גדול.

אלא יש לדון דלא כהנ"ל, דאף אם אמירה לנכרי הותרה לחולה, מכל מקום כדי לדון אם עושה הנכרי מלאכה דאורייתא או לא, דיינינן מהו היכא שהישראל היה עושה.

[והנה במשנה ברורה (ס"י שכ"ח סעי' י"ז) אייתי דאע"פ דאמרינן דחולה שאין בו סכנה מותר לומר לנכרי לעשות לו רפואה, מכל מקום אם יכול לומר לנכרי במוצאי שבת, לא יאמר לו בשבת.

ויש לעיין אם תיקשי מזה על הקהילות יעקב, דהרי ביום טוב שרינן אף אם יכול לעשות בהיתר. ואולי נהי דחשיבא הותרה, מכל מקום מהדרין לעשות בהיתר, וכמו בטומאה הותרה בציבור ויש באותו בית אב טהורים].

תירוץ ד' - באמירה לעכו"ם הקילו

אמנם עיקר קושיית הגרע"א, באמת כבר הקשה הר"ן גופיה (הנדפס מחדש שם), מה מהני אמו, הא רבוי בשיעורים אסור מן התורה. ותירץ דמכל מקום באמירה לנכרי הקילו. והיינו דנהי דהנכרי קא עביד איסור דאורייתא של רבוי בשיעורים, מכל מקום הקילו בכהאי גוונא באמירה לעכו"ם, ואם כן אתי שפיר.

מילת נפל משום ממה נפשך

הנה אמרינן בסוגיא דשבת (קל"ו א') דמותר למול בשבת **ספק נפל, משום דממה נפשך מותר, דאם בן קיימא הוא שפיר קא מהיל, דהרי מילה בזמנה דוחה שבת, ואם נפל הוא, אם כן המילה אינו מלאכה כלל, דאינו אלא מחתך בבשר מעלמא. וכן פסק הרמב"ם (פ"א הל' מילה הי"ד) דמהלינן ספק נפל.**

ויש לעיין בהאי ממה נפשך מכמה אנפי:

א. חובל משום נטילת נשמה או דש

הנה הא דחובל בחבירו חייב כשיוצא דם, פליגי קמאי משום איזה מלאכה חייבין, דעת תוספות בשבת (ע"ה א' ד"ה כ"ו) דחייבין משום נטילת נשמה, דהדא הוא הנפש, [וברש"י ריש פרק שמונה שרצים (ק"ז א' ד"ה והחובל) איתא חד פירושא משום צובע, וחד פירושא משום שוחט, וכתבו תוספות דהעיקר כפירושא דשוחט].

ודעת הרמב"ם (פ"ח מהל' שבת ה"ז) דחייבין משום מלאכת דש, וכמו חולב. [והא דמבואר בגמרא שבת (ע"ה א') דלחכמים אין דישה אלא בגדולי קרקע, הרמב"ם אזיל לשיטתו דבהמה ואדם חשיבא גדולי קרקע, כיון דאוכלים מהצומח בקרקע, ורק דגים לא הוה גדולי קרקע].

ומעתה תיקשי התינוח לשיטת תוספות דחיוב חובל משום נטילת נשמה, שפיר איתא להאי ממה נפשך, דאם הוה נפל אין כאן נטילת נשמה.

אבל אם נימא כהרמב"ם דחיובא משום דש, דבהוצאת דם חשיב מלאכת דש, היאך שרינן הא ליתא להאי ממה נפשך, דהרי אף אם הוה נפל, אכתי הוה דש, דהרי דינא דדש הוא לא רק מחיים, אלא גם לאחר מיתה, דהא לשנויא קמא בגמרא שבת (ע"ה א') מוקמינן

לה בפצעו מת, ואפילו הכי חייב לרי יהודה משום דש, וכן הדין נותן דהא דש אף בתבואה וכיוצא בו אף שאין בו רוח חיים.

ב. תירוץ הכתב סופר

וכך הקשה בתשובות כתב סופר (יו"ד סי' קט"ו), וכתב ליישב דהא דחייב בהוצאת הדם משום דש, אינו חייב אלא במפרק דם כשיעור דישה, והוא כגורגרת, ובמילה ליכא שיעור דם כל כך, וליכא רק חצי שיעור, אך בדם ברית, דצריך הדם משום להמצוא, אם כן המצוה אחשבה ליה כשיעור ומחייב עלה, אך להצד דהוה נפל וליכא מצוה, לא אחשביה לדמו, וליכא רק חצי שיעור דם דליכא כרת, וגם איסור תורה ליכא ביה לרמב"ם. [דדעת הרמב"ם (פי"ח מהל' שבת הכ"ג) דחצי שיעור מותר מן התורה].

אך דחה זאת, דהא מבואר בגמרא דהאמור היינו רק אם נפל חשיב כמת, אמנם אם נפל חשיב כחי, [דשחיתו מטהרתו מדי נבילה], אם כן ודאי חייב משום דש, ולהאמור אף אם נפל חשיב חי, אכתי איכא להאי ממה נפשך, דהרי אין צריך להדם ברית, [דהרי אף אם הוא חי, הא מוכח בגמרא דנפל פטור ממילה, דאם לא כן הא שפיר מהיל], ונמצא דלא אחשביה, וליכא כשיעור דם. ואם כן שוב תיקשי על הרמב"ם דחובל חייב משום דש.

ג. ספק צורך

הנה יש לדון ליישב דבאמת מילה הוה מקלקל, אלא חיובו משום תיקון גברא, ואם נפל אין כאן תיקון גברא, דצורך ספק לא חשיב צורך. ויש לדון בזה וכדלהלן.

ספק צורך האם חשיבא צורך

הנה יש לדון בגווני שעושה מלאכה בשבת לתכלית מסויימת, ויש לו ספק אם שייכת כאן התכלית, מי אמרינן דהוה ודאי מלאכה, כיון שעושה נמי מחמת הספק, או דילמא הוה רק ספק מלאכה, דלהצד שאין כאן התכלית הוה ליה אינה צריכה לגופה.

וכגון לענין מלאכת בורר, אם יש בתוך מאכל דבר מה שחושש שמא מזיק לו, ומוציאו מהמאכל, ולהצד שאינו מזיק לו לא היה מוציאו, האם חשיבא בורר ודאי או ספק.

וכן לענין מלאכת צד, בצד בעל חי ומסופק אם זה הסוג שהוא צריך לו, ואם אינו מהסוג הצריך לו ישחררנו, האם הוה צד ודאי או ספק.

ויש לעיין בנידון זה מכמה אנפי:

א. הוכחה מקושיית הכתב סופר

הנה הקשינו לעיל לדעת הרמב"ם דחובל חייב משום מלאכת דש, אמאי אמרינן דאם הוה נפל אינו אלא כמחנתך בבשר בעלמא, הרי גם אם הנפל חשיב כמת מכל מקום ליחייב משום דש.

ולהצד דספק צורך לא חשיב צורך, לא קשה כלל, דהרי אם הוה בן קיימא, הרי מותר למול, ולהצד דהוה נפל, הרי אינו מלאכה, דהרי נפל אינו צריך להמילה, דאין כאן תיקון גברא, ואדרבה הוה רק מקלקל ופטור. אלא חזינן מקושיית הכתב סופר דספק צורך חשיבא צורך.

[ובתשובות באר יצחק (או"ח סי' י"ט) אייתי דבתשובות מוהרי"ם הקשה בהך ממה נפשך, דבלאו הכי לשתרי, דלהצד שהוא נפל הוה מקלקל. וכתב בבאר יצחק דחזינן מהכא דצורך ספק חשיבא צורך].

ב. חובל ונתברר שאסור בהנאה

הנה אמרינן בתוספות בשבת (ק"ו א' ד"ה בחובל) דאם חבל על מנת ליתן הדם לכלבו, ונתברר שהבהמה היתה אסורה בהנאה, ונמצא דאין לו תועלת בהדם, מכל מקום החבלה חשיבא מלאכה הצריכה לגופה, כיון דסבר דהיה צריך הדם. [אמנם הוה מקלקל, דבזה אזלינן בתר המציאות]. חזינן דספק צורך חשיב צורך.

אך אולי נימא דיש לחלק, דביועד שהוא ספק, כגון שמוציא הדם לכלבו ויועד שיש כאן ספק אם אסור בהנאה או לא, ויברר זאת לאחר זמן, בזה להצד דאסור בהנאה חשיבא אינה צריכה לגופה.

אך לכאורה אין לחלק בהכי, דאם בטעות אכתי חשיבא צריכה לגופה, הוה הדין ביועד שהוא ספק, וצריך תלמוד.

ג. נכנסו דגים טמאים לא חשיב צורך

הנה באור שמו"ח (פי"ג מהל' יום טוב ה"ט) הקשה על תוספות בשבת (שם) דבסבר שהם שמותרים בהנאה חשיבא צריכה לגופה, מהא

דכתבו תוספות בביצה (ג' א' סד"ה גזירה) דבפירש מצודה ובאו דגים טמאים פטור, דהוה מלאכה שאינה צריכה לגופה.

ובפשוטו החילוק פשוט, דתוספות בביצה איירי בגוונא דרואה בנקבי המצודה והנה נכנסו דגים טמאים ובהם אינו חפץ.

אך יש לעיין כספק הנ"ל, מהו היכא דהמצודה היא כגון שק, וכשנכנס דג חש בדג, ורצונו בהאי ספק על מנת לבררו אחר כך, דבזה יש לומר דדמי לתוספות בשבת לענין חובל, דהרי רצונו בדג, או דילמא נימא דאינו כן, דהתם בחובל חשב בתורת ודאי שהוא מותר, אבל כד נחית לספק מתלי ותלי קאי עד שיתברר, ודמי לתוספות בביצה.

והיה מקום לומר בסברא [כנה"ל באות הקודם], דזה שמעלה על צד הספק לא חשיבא רצונו בצידה, דהרי רצונו רק בטהורים.

ד. נולד בין השמשות

הנה חזינן (שבת קל"ד ב', קל"ה א') דנולד בין השמשות ואנדרוגינוס אין מלין אותם בשבת. והשתא אם נימא דלהרמב"ם צורך ספק לא הוה צורך, [להצד שאינו צריך], אם כן תיקשי אמאי אסירא מדאורייתא למולם, הרי הוה מלאכה שאינה צריכה לגופה.

וכן חזינן מהא דהקשו התוספות בשבת (קל"ה א' ד"ה ולא) למה לי קרא למילת ספק, מהיכי תיתי שיהא מותר לעשות מלאכה בשבת משום ספק מילה. ולכאורה הרי להצד שפטור ממילה, הוה מלאכה שאינה צריכה לגופה, כמו הך דביצה, אלא שמעינן דצורך ספק הוה צורך.

ויש לומר דהאי בין השמשות היינו ספק שמיני ספק תשיעי, ואם כן בין כך מהני מילתו. ואכתי תיקשי מהו בבין השמשות דספק שביעי ספק שמיני. ויש לומר דמהני דיפטר מלמולו אחר כך.

[ואולי יש לחלק בין היכא דעומד להתברר, דבזה חשבינן לה כעושה רק לצד אחד, ובין היכא דבספיקא קאי, דחשיבא צורך ודאי. אך העירו, דלפי זה יתחדש דבספק אם חייב במילה, כגון טומטום, ועומד להתברר, דיהא מותר למול בשבת, מפאת ממה נפשך, ולא משמע הכין].

ה. אנדרוגינוס

ואכתי תיקשי מאנדרוגינוס, ואם נימא דהא דלדידן מילה לא הוה מקלקל מפאת דיהא ראוי לסוכן בשמן של תרומה, וכן מפאת קרבן פסח שיוכל להביא קרבן פסח, יהא אתי שפיר. ובנפל לא שייך לומר כן כיון דלהצד דהוה נפל אינו צריך להאי תיקון. [אך תיקשי משמן של תרומה, ונימא דאיירי דאביו ישראל, אך בכהן מאי איכא למימר].

ועכ"פ לתוספות דהא דלדידן לא הוה מקלקל היינו משום המצוה, [א"ה, ע' תוספות ק"ו א' ד"ה חוף], אם כן יהא מוכח דספק צורך חשיבא כודאי, מהא דאסרינן באנדרוגינוס ובבין השמשות אף בספק שמיני ספק שביעי.

ו. שוחט קרבן ונמצא טריפה

הנה איתא בגמרא פסחים (ע"ג ב') בשוחט קרבן בשבת ונמצא טריפה [בגלוי], חייב חטאת, ומקשינן בגמרא דהוה מקלקל, ומשני דאינו מקלקל מכיון דמתקן אצל בני נח דמוציאו מידי אבר מן החי.

חזינן דלא אמרינן דמכל מקום יש לו צורך בהאי מעשה, מכיון דחשב שאינו טריפה, אלא במקלקל אזלינן בתר המציאות.

[וכן ראייה מהא דבהנ"ל חשיב חילול שבת ולא נימא דכיון דנמצא טריפה הוה ליה אינה צריכה לגופה].

ז. עוף הנדרס

הנה חזינן בעוף הנדרס ביום טוב, להאוסרים לשוחטה ביום טוב שמא הוה טריפה, דדנו הפוסקים אם הוה דאורייתא או לא, [לעיין בכתב סופר יו"ד סי' ק"כ מה דאייתי מתשובות חוות יאיר ועבודת הגרשוני], ולא דנו דכיון דנמצא טריפה הוה ליה אינה צריכה לגופה.

ח. מלאכת גוזז

הנה במגן אברהם (סי' תקס"ו ס"ק י"א) הקשה כיון דאסרינן גוזז אף במתה, אם כן ליתא להאי ממה נפשך מפאת גוזז, דהרי אף להצד דהוה נפל, אסור למול מצד מלאכת גוזז.

והיה אפשר לומר דמילה לא חשיב גוזז, דגוזז היינו רק בכגון שערות וצרפניים ויבלת, אבל לא בגוף הבשר, אך חזינן מהמגן אברהם דלא כן. [א"ה, ועיין בשיט"מ כתובות (ה' ב' ד"ה דם מפקד) דבמילה איכא משום גוזז].

ותירץ במגן אברהם, דגוזז ממתה חייב רק כאשר צריך השערות, אבל אם אין צריך מה שגוזז, לא הוה רק מלאכה שאינה צריכה לגופה, אלא אינה מלאכה כלל. ולכאורה שמעינן מהמגן אברהם דצורך ספק הוה רק לחד צד, ומשום הכי לא אמרינן דמכיון דצריך המילה להצד דהוה בן קיימא חשיב צורך.

פרשת החודש

מכתב בהנ"ל

רבי אבינועם נ"י,

בעת כתיבי הנני מתענג על זכרוך הנעים, ומקוה שאצלכם הכל בסדר.

אחיד נרו יאיר העתיק את הגליון במנחת חינוך, ושם מובאת קושייתך על המנחת חינוך למה נקט רק ביום האחרון הוא נוגע, הרי תמיד הוא נוגע שמקדים שחרורו, ועל זה היה תירוץ לפי תוספות בבבא בתרא (מ"ה א').

והנה בעת כתיבי הדברים, נתארח אצלי אורח חשוב, ואמר שאף לדברי התוספות בבבא בתרא קושייתך אכתי קיימת, בעמדו בחודש האחרון כשמעיד על החודש שלפניו שהוא חסר, דהרי יקדים שחרורו ביום, ובוה אין מקום לדברי התוספות בבבא בתרא, כי זה ודאי ולא ספק, כגון בנמצא בט"ו מנחם אב ומעיד על חודש תמוז שהוא חסר. ויפה העיר.

והנה יעויין בתשובות הגרע"א (ח"א סי' ר"יא) מה שהקשה על הפסוק כי יסיתך בן אמך, שיפסול הניסית את האחרים. ולכאורה יש ליישב שהניסית נוגע בעדות, שאם אחיו ימות הוא יירש את אמו לבד. אבל לדברי התוספות בבבא בתרא יש לומר דזה ענין של עתיד, דלא ברור אם אמו תמות לפניו, כי אולי תמות אחריו, ואז בלאו הכי לא ירשנה. אנה עיין נא בכל האמור.

והנני מברכך בכל טוב ובבשורות טובות, כעתירת המוקירך והדורש שלום. אברהם.

דברי המנחת חינוך

הנה כתב במנחת חינוך (מצוה ד') דלעדות דקידוש החודש בעיני עדים הראויים להעיד, וגם עדים הנוגעים בעדותן פסולין.

ומשכחת כאן נוגע בעדות, כגון עבד עברי דנמכר קודם שש שנים בראש חודש ניסן, דשלמו השש שנים בתחילת ליל ראש חודש ניסן, והוא בא ביום שלשים לאדר להעיד שראה את החודש, ואם יתקדש היום החודש, ייצא לחירות תיכף, ואם עשה מלאכה בליל ל' כיון דלמפרע נשלם זמנו בלילה, צריך הרב לשלם לו כפועל, אבל אם לא יתקדש היום החודש, אם כן צריך לעבוד את רבו כל היום, אם כן הרי זה נוגע בעדות.

מה שכתב רבינו זצ"ל בגליון המנחת חינוך

העיר הרב אבינועם טאובר שליט"א, מאי איריא ביום האחרון, דבעדותו שהחודש חסר מקדים שחרורו, הרי אף אם מעיד תוך שש החודש חסר, הוא מקדים שחרורו, דאם בחודש הבא לא יבואו להעיד שהוא חסר ויהא מעובר, מכל מקום משתחרר יום קודם.

ותירצו להמבואר בתוספות בבא בתרא (מ"ה א' ד"ה מאי) דדילמא יתעשר לא חיישינן. ופירש בקצות החושן (סי' ל"ז סק"ה) דדברי תוספות רק כשמעיד על דבר אחר. ואם כן חזינן חילוק בין הוה לעתיד, ואם כן דברי המנחת חינוך ברורים.

אלא דתליא אם כתבו תוספות דוקא בגוונא דצריך להתחדש שיהא עשיר, ואם כן בנידון דידן הוה ספק שקול, או בכל הספיקות, ועיין.

עניני פסח - ענף ב'

ג. האם הוה גם למסקנה

אלא זה תליא אם האי שנויא דגמרא דשאני דמצוה לשמוע דברי חכמים קאי למסקנה.

והנה בגמרא קידושין (נ"א א') אמרינן דמהך דכופין לגרש עד שיאמר רוצה אני, אע"פ דבלבו לא ניחא ליה, מוכח דדברים שבלב אינם דברים. ודחינן נמי משום דמצוה לשמוע דברי חכמים.

ולכאורה תיקשי היאך כופין לקיים את המצוות, הרי בעינן כוונה דמצוות צריכות כוונה, וכי תימא משום דברים שבלב, הרי לענין כוונה במצוות אם אומר בפיו שמכוין למצוה ובלבו אינו מכוין לא נימא דברים שבלב, כעין דכתב הגרע"א בתשובות (קמא בסי' כ"ג) דאם ביטול חמץ מהני משום דמשוי ליה כעפרא דארעא, אם בלבו אינו חושב כן, לא מהני הביטול.

ואם כן תיקשי היאך כופין, אלא יהא מוכח דהוא משום מצוה לשמוע דברי חכמים, וחזינן מזה דקיימא למסקנא.

אך יש לדחות, דהא דבעינן לכפותו, היינו רק כיון דאינו רוצה לעשות המעשה, אבל לאחר שעושה המעשה ודאי יכוין למצוה.

ד. אבני מילואים

הנה באבני מילואים (סי' מ"ב סק"א) הקשה לבעל העיטור דתליוה וקני לא מהני, אם כן באונס ומפתה ומוציא שם רע היאך כייפינן ליה לכנוס, הא הוי תליוה וקני. ותירץ משום מצוה לשמוע דברי חכמים. אך כתב דמשמעות הפוסקים דלמסקנא לא אמרינן הכי.

[ובאבני מילואים שם כתב דיש לומר לולי דברי קמאי, דאע"ג דתליוה וקני לא מהני, אך תליוה לקדש מהני, דזה לא מקרי קני, וכדחזינן דקדושי אשה לא הוה רבית קצוצה דלא מקרי חפץ. אבל צריך עיון דנהי דלא מקרי חפץ, אך הוציא מעותיו ומתחייב להאשה, ואם כן לא יהני].

ה. אחרי שכבר שילם מעות

והשתא ניהדר לדידן, אם כופין לו לקנות מצוה. ויש לומר סברא אחריתי דנכפנו, דכיון שיהא בידו המצה ונכפנו לשלם כסף, אמאי לא יתכוין לקנות. [וכדכתבו לעיל סברא זו לענין כונה למצוות].

האם כופין לקנות מצוה

הנה קיימא לן בגמרא כתובות (פ"ו א') דכופין על המצוות, וכגון לענין מצות אכילת מצוה, כופין אותו שיאכל מצוה. ויש לעיין מי אמרינן דכופין אותו גם לקנות מצוה, [וכן לקנות ד' מינים], או דילמא לא מהני לכופו, דהרי בעינן לכס, וכדלהלן.

א. תליוה וקני

הנה אמרינן בגמרא בבא בתרא (מ"ח ב') דתליוה וזבין, [ופירש רשב"ם, מי שתלו אותו, או עשו לו יסורין, עד שמכר וקיבל הדמים ואומר רוצה אני], זביניה זביני וחל המקח, דאמרינן דאגב אונסיה גמר ומקני.

אמנם לענין תליוה וקני, דעת בעל העיטור דלא חל המקח, וכך פסק הרמ"א (ח"מ סו"ס ר"ה). אך כתב הגר"א (שם ס"ק ל"ב) דרוב הפוסקים פליגי וסברי דחל המקח.

והנה לכאורה סברת בעל העיטור היינו דניחא ליה לאיניש להחליף חפץ בכסף, אבל לא כסף בחפץ, או חפץ בחפץ. [אך ראיתי במשובב נתיבות (סי' ט' סק"ב) דביאר באופן אחר, עיין שם].

ומעתה לדעת בעל העיטור היאך נכפנו לקנות מצוה, הרי לא יקנה.

ב. מצוה לשמוע דברי חכמים

אלא דתליא, דהנה בסוגיין (שם) בעינן להביא ראיה לרב הונא דתליוה וזבין זביניה זביני, מהא דכייפינן לבעל שחין וכיוצא בו לגרש את אשתו, וסלקא דעתך דגמרא דטעמא משום דרב הונא, דתליוה וזבין זביניה זביני. ודוחה הגמרא, דלעולם תליוה וזבין לא מהני, והתם מהני משום דמצוה לשמוע דברי חכמים.

ואם כן יש לומר דהכי נמי בתליוה וקני, באופן שמכריחו לקנות מצוה, מהני משום מצוה לשמוע דברי חכמים.

וכי תימא דהא דמצוה לשמוע מהני רק בגוף הפעולה שהיא מצוה, כמו לגרש את אשתו, ולא במכשירי מצוה, כמו בנידון דידן דצריך לקנות מצוה כדי לקיים אחר כך מצות אכילת מצוה. אך מסברא אין לחלק בהכי, אלא כל זה בכלל דינא דמצוה לשמוע דברי חכמים, כיון דבלא זה לא יוכל לקיים המצוה.

עטרת זקנים בני בנינו

ברכות מאלופות לכבוד הגאון ר' שלמה יוסף גנהובסקי שליט"א

שמוסר נכשו על תורת אביו וצוקל"ה, ואף חלקו רב בהפצת התורה בגליונות אלו, לרגל השמחה השרויה במעונו בנישואי בנו הבחור המופלא חיים יצחק נ"י

והברכה אחת לאמא של מלכות הרבנית שתחי' שיזכו לנחת מכל יוצ"ח, דורות ישרים מבורכים לתפארת המשפחה הדגולה, ואז טוב וחסד ירדפום כל ימיהם.

זאת למודעי הדברים הנדפסים כאן אינם

תמיד בלשון של רבינו זצ"ל, מפאת שלפעמים דרכו ז"ל היתה לכתוב בקצרה, ולתועלת המעיינים היה מן הצורך להוסיף תיבות קישור והסבר. הרבה פעמים האריך רבינו זצ"ל בכמה וכמה דרכים ואופנים באותו ענין, ולפעמים עשר ידות על הנדפס כאן, ע"כ במקום שהאריך העתקנו רק חלק מהדברים.